

סיקורת ספרים

על ביטחון ועל אמונה

היחסים בין הדרג המדיני לדרג הצבאי צריכים להיות כמו בין יזם לאדריכל. יש מקום לתת לצבא חופש פעולה בהוצאה לפועל של רצון הדרג המדיני
גרשון הכהן, מה לאומי בביטחון הלאומי, מודן ומשרד הביטחון, בן-שמן, 2014, 170 עמודים

מבוא

לביטחון הלאומי יש מכנה משותף אוניברסלי הבא לידי ביטוי בשאלת היסוד "כיצד מגינים על הקיום". נוסף על כך יש לכל אומה מאפיינים תרבותיים וערכיים משלה הבאים לידי ביטוי בשאלת יסוד נוספת: "בשביל מה ולמען מה להגן על הקיום".

מטרת הספר "מה לאומי בביטחון הלאומי" היא להביא בפני הקורא את מאפייני הביטחון הלאומי של ישראל, הייחודיים רק לה, ולבחון את הזיקות בין שתי שאלות היסוד האלה. "ראוי כמובן" - כותב המחבר - "שקיומה של מדינת ישראל יהיה בטוח... אך תכלית העל היא שיבת ציון וקיבוץ גלויות"¹. "אם כל מה שאנחנו מבקשים בארץ ישראל מסתכם בכמיהה לשלוות נפש יום-יומית, ניתן אולי להשיג את זה בלוס-אנג'לס לא פחות טוב מאשר בתל-אביב"².

ביוגרפיה יוצאת דופן

המחבר, אלוף גרשון הכהן, הוא דמות חריגה בנוף הפיקוד הבכיר של צה"ל: בוגר הישיבה התיכונית נתיב מאיר בירושלים וישיבת ההסדר הר עציון, בעל תואר שני בפילוסופיה ובספרות השוואתית מהאוניברסיטה העברית בירושלים, שקטע את עבודת הדוקטורט שלו כדי להתמנות לראש חטיבת תורה והדרכה (תוה"ד) במטכ"ל. בין תפקידיו ניתן למנות את הפיקוד על קורס קציני שריון, על חטיבה 7, על אוגדה 36 ועל הגיס המטכ"לי. ב-2005

הייחודיות בכתיבתו של אלוף גרשון הכהן

שלושה ממדים מייחדים לטעמי את אלוף גרשון הכהן ואת כתיבתו. ללא הבנתם יתקשה הקורא להבין אותו ואת ספרו:

1. **האמונה היא כוח מניע.** הכהן הוא איש של אמונה עמוקה, שהיא בעבורו כוח מניע רב עוצמה.
2. **הבנת המורכבות והשלכותיה על חיינו.** "רגע של יציבות במציאות חיי האדם" - כותב אלוף גרשון הכהן - "אינו יותר מרגע של יציבות במצבו של הים. הכול מצוי בתנועה מתמדת... למי שתופס כך את הוויית המציאות, לא זו בלבד שהיציבות נתפסת בעיניו כמצב ארעי, אלא אף רצוי לו להישמר מפני הילכדות בתודעה הכוזבת של קיום במערכת סגורה"³.

3. **שילוב של האמונה ושל הבנת המורכבות בחיים ובכתיבה.** אלוף הכהן אינו משאיר את האמונה בבית המדרש ואת המורכבות על שולחן העבודה שלו. הם חלק בלתי נפרד מחוויית היום-יום שלו.

מתוך אלה נגזרה גם מטרתו המוצהרת של הספר: "לפרוץ ולהרחיב את גבולות השיח שהתקבעו בעשורים האחרונים"⁴.

בכתיבת הספר עשה הכהן שימוש רב במיומנותו האקדמית בפילוסופיה ובספרות השוואתית: הוא מרבה להביא טקסטים מעולמות שונים (למשל של מייסדי האומה כדוד בן-גוריון וברל כצנלסון לצד ציטוטים מהמקורות) ולהקנות להם פרשנות משלו בהקשר המיוחד

מונה הכהן לפקד על המבצע לפינוי רצועת עזה במסגרת תוכנית ההתנתקות. לאחר מכן הועלה לדרגת אלוף והיה במשך חמש שנים מפקד המכללות הצבאיות.

במסגרת שיתוף הפעולה שקיימה המכללה לביטחון לאומי (מב"ל) עם פרויקט האוניברסיטה המשודרת של גלי צה"ל הכין הכהן קורס בן 13 הרצאות שנקרא "מה לאומי בביטחון הלאומי". קורסי האוניברסיטה המשודרת יוצאים לאור לאחר שידורם בסדרה מיוחדת שמשותפת להוצאה לאור של משרד הביטחון ולהוצאת מודן. כך נולד גם הספר הזה.

סיקורת ספרים

איבד את הכיוון ולא התנדנד בהתנהלותו מול אלופיו, אלא התנהל "בתבונה מפוקחת" בכך שנתן חופש פעולה לצבא. כך, למשל, קובע הכהן כי היה היגיון רב בהחלטתו של אשכול להימנע מלקיים דיון מעמיק עם השרים על עתידה של ירושלים, ובמיוחד עם בני פלוגתא כמו השר זלמן ארן. "לא זו בלבד שנוח היה לו לא להחליט ולא להנחות במפורש, זה אף היה רצוי לו: אם הדברים יתפתחו לטובה - מה טוב, ואם יסתבכו, טוב שיש דרך נסיגה".¹²

את דפוס היחסים הנכון בין הדרגים מכנה הכהן "אחריות משותפת": "כאן צריך לדבר על מערכת יחסי העבודה המתקיימת בין הארכיטקט לבין היוזם, כאשר הדרג המדיני במטפורה זו הוא סוג של יזם, ומהמציאות ומראשי מערכת הביטחון אני מצפה לפעול כארכיטקט מהסוג הטוב... זו מערכת יחסים המיוסדת על נאמנות. לא נאמנות פורמלית, אלא נאמנות מהותית. הרמטכ"ל, ראש השב"כ וראש המוסד אינם אינסטרומנט בידי הדרג המדיני. הם העושים במלאכה, המצויים בחיכוך. הם בעלי היכולת להבין את דרישות הקברניט. לשניהם יש מקום לבטא את עצמם ביצירת הרעיון, ושניהם נמצאים בשדה זה באחריות משותפת. זוהי מערכת יחסים הדרושה לפירוש ולכושר שיפוט".¹³

סיכום

החיבורים האלה שעושה הכהן בין מורכבות ואמונה לבין ביטחון לאומי והערעור שהוא מערער על דפוסי השיח ההגמוני של העשורים האחרונים הם שהופכים את הספר "מה לאומי בביטחון הלאומי" לייחודי ולמאתגר במיוחד על מדף ספרי הביטחון הלאומי בישראל.

הערות

1. גרשון הכהן, **מה לאומי בביטחון הלאומי**, מודן ומשרד הביטחון, כ"ב-שמן, 2014, עמ' 18
2. **שם**, עמ' 32
3. **שם**, עמ' 59
4. **שם**, עמ' 161
5. **שם**
6. **שם**
7. **שם**, עמ' 59
8. **שם**, עמ' 99
9. **שם**, עמ' 103-104
10. **שם**, עמ' 46
11. עמי גלוסקא אשכול **תן פקודה!** - **צה"ל וממשלת ישראל בדרך למלחמת ששת הימים, 1963-1967**, מערכות, תל-אביב, 2004, עמ' 14
12. **הכהן**, עמ' 44-46
13. **שם**, עמ' 52-55

ד"ר פנחס יחזקאלי
לשעבר ראש המרכז למחקר אסטרטגי
ולמדיניות של המכללה לביטחון לאומי

בעיני הכהן הביטחון הלאומי הוא מציאות רבת פרדוקסים. הוא ממחיש זאת באמירה הסינית הידועה: "אלה שמעוניינים ביציבות, צריכים לשמור עליה בעזרת גמישות; אלה שרוצים כוח, צריכים לשמור עליו בעזרת חולשה".

יציאה למבצעים חוזרים ונשנים באזור שכס.⁸ בימי הלחימה ברצועת הביטחון בלבנון היה צורך להטיס את הלוחמים אל מוצבי העומק, מכיוון שצה"ל, שסבל ממחסור כרוני במסה, איבד את השליטה בצירים - מה שאיפשר לאויב לממש את איום המטענים.⁹

חוכמת ההתנהלות של הקברניטים

הכהן יוצא בספר נגד הנטייה לקבוע דפוסי פעולה נוקשים - למשל ביחסים בין הדרג המדיני לדרג הצבאי - ולראות בהם פתרון אידיאלי. במיוחד ביחסים בין ההנהגה המדינית להנהגה הצבאית - טוען הכהן - יש להשאיר מקום לתמרון ולגמישות במסגרת מה שהוא מכנה "חוכמת ההתנהלות בעניינים מורכבים וסבוכים".¹⁰

כך, למשל, נשמעת בישראל שוב ושוב ביקורת על הדרג המדיני משום שהוא ממעט להגדיר לדרג הצבאי מטרות חדות וברורות. זה בלט במלחמת ששת הימים: צה"ל יצא אליה בלי שהוגדרו לו מראש יעדים טריטוריאליים, ובמהלך המלחמה לא הייתה בקרה אזורית יעילה על הצבא. צה"ל אומנם קיבל ללא עוררין את כפיפותו המלאה לרשות האזורית, אולם מרחב הפעולה של הרמטכ"ל דאז, יצחק רבין, בתחום הצבאי היה גדול מאוד. הכהן מסתמך על ספרו של עמי גלוסקא, "אשכול, תן פקודה!" כדי להראות כי "הדרג המדיני לא הגדיר יעדים לצבא, לא קבע את מטרות המלחמה, לא גילה מעורבות של ממש בתכנון האופרטיבי ולא גיבה אותו בתכנון מדיני".¹¹

אולם בניגוד למסקנותיו של גלוסקא, טוען הכהן כי ראש הממשלה דאז, לוי אשכול, לא

של הספר: "לא ביקשתי להסתמך על הדברים המצוטטים כסוג של פנייה אורתודוקסית... ביקשתי למצוא בדברים אלה מקור השראה בהזמנה פתוחה לפרשנות, כמו כל אמן, כמו ארכיטקט, המשתמשים ביצירות העבר כמקור ולא כמודל להעתקה... כמקור השראה פתוח לעיון ולדיון". הוא מדגיש כי בין הטקסטים האלה לבין "הקול ההגמוני בשיח הישראלי בן ימינו" קיים פער עמוק ומהדהד.⁵

מרכיבי הביטחון הלאומי

בעיני הכהן הביטחון הלאומי הוא מציאות רבת פרדוקסים. הוא ממחיש זאת באמירה הסינית הידועה: "אלה שמעוניינים ביציבות, צריכים לשמור עליה בעזרת גמישות; אלה שרוצים כוח, צריכים לשמור עליו בעזרת חולשה".⁶

הפרדוקסים האלה התחדדו מאוד במהלך מבצע "צוק איתן" והפכו את הספר לרלוונטי אף יותר אחריו. למשל, הקשר הפרדוקסלי שבין התחזקות המגמות הניאורליברליות לבין ההשקעה בתקציב הביטחון: "במקום שבו הולכת ומצטמצמת יכולת המדינה לדרוש מבניה סיכון חיים והקרבה במבחן שדה הקרב" - כותב הכהן - "גוברת הנטייה לפצות על כך בשכלול כלי הלחימה, במאמץ הגורר עימו עלייה בדרישה התקציבית לביטחון".⁷

לחקלאות ולהתיישבות מקצה הכהן תפקיד קריטי בביטחון הלאומי: החקלאות יוצרת את הקשר בין העם לאדמתו והיא כלי בידי מנהיגים - הן של ישראל והן של שכניה הערבים - ליצירת ריבונות בשטחים בעייתיים כמו אזורי הגבול.

המתיישבים - בעיני הכהן - הם הממלאים בנוכחותם ובתנועתם היום-יומית במרחב את פונקציית המסה: צה"ל חסר אורך נשימה ומסה רחבת היקף להחזקת פעילות בהספק גבוה בשטח רחב וברצף מבצעי מתמשך. לכן ללא יישוב יהודי השוכן בעומק השטח, כפי שקיים היום ביהודה ובשומרון, צה"ל היה מתקשה לשהות במרחב ולמצות את תפקידו הצבאי.

הישגי "חומת מגן" באביב 2002 התאפשרו - לפי תפיסתו של הכהן - רק הודות למאמץ הרצוף שהתקיים בשנים שלאחר המבצע, ושבהלכו שימשו היישובים היהודיים בעומק השטח נקודת יציאה למבצעים. כך, למשל, היישוב הר ברכה שימש לכוחות צה"ל נקודת